

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ระบำเป็นนาฏยศิลป์ประเภทหนึ่งที่มีความนิยมจากผู้ชมทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ระบำสามารถนำไปแสดงได้ในโอกาสต่าง ๆ เช่น งานวันเกิด งานแต่งงาน งานศพ งานบวช ฯลฯ รวมทั้งงานต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วย ระบำที่เป็นที่รู้จักกันส่วนมากเป็นระบำพื้นเมืองของภาคต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่ใช้ท่ารำและรูปแบบที่เรียบง่ายเป็นหลัก ซึ่งต่างจากระบำลีบที่ใช้ท่ารำที่มีความงดงาม มีการประดิษฐ์ท่ารำอย่างวิจิตรบรรจงและมีแบบแผนของกระบวนรำ ซึ่งถึงแม้จะไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันในสมัยปัจจุบันนี้ แต่ในสมัยโบราณนั้นระบำลีบเป็นที่รู้จักและนำออกแสดงกันอย่างแพร่หลาย จนอาจเรียกได้ว่าเป็นระบำชุดเอกของวงการนาฏยศิลป์ในสมัยนั้นก็ว่าได้

ระบำลีบนับเป็นมาตรฐานชุดหนึ่ง ในสมัยโบราณเรียกระบำชุดนี้ว่า จัประบำเทวดานางฟ้า ต่อมาภายหลังจึงเรียกว่า ระบำลีบ เพราะระบำชุดนี้ประกอบด้วยบทร้อง 4 บท และใช้เพลงร้อง 4 เพลง เนื้อหาของระบำลีบกล่าวถึงเทวดานางฟ้าออกมารำรำ ทำนองเกี่ยวพาราสิกันอย่างมีความสุข ฉะนั้นจึงได้มีการนำระบำชุดนี้ไปใช้ในโอกาสของการอวยชัยให้พร และแสดงความยินดีต่าง ๆ

ระบำลีบเป็นระบำที่มีวิวัฒนาการมาเป็นเวลาอันยาวนานจากต้นกำเนิดซึ่งได้สันนิษฐานว่า ระบำชุดนี้เกิดมีขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง เป็นระบำที่ใช้แสดงในงานพระราชพิธี หรือเพื่อความสำราญของพระมหากษัตริย์ ต่อมาได้มีการนำระบำชุดนี้เข้าเล่นประกอบละครเบ็กรองและละครใน เช่น ในเรื่องรามเกียรติ์ และอุณรุท เป็นต้น ดังจะพบบทจัประบำเทวดานางฟ้าหลายตอน

ปรากฏอยู่ในเรื่องรามเกียรติ์ของรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 โดยเฉพาะตอน รามสูรเมขลาเป็นตอนที่นิยมนำมาแสดงเป็นละครเบิกโรงประกอบการแสดงโขน- ละคร สืบต่อกันมาแทบทุกรัฐกาลจนถึงรัชกาลปัจจุบัน

ในสมัยโบราณ ระบายสีบทนอกจากจะเป็นชุดการแสดงที่นิยมกันมากแล้ว ยังมีบทบาทสำคัญในการเป็นระบำแม่บทที่ใช้สำหรับฝึกหัดพื้นฐานนาฏศิลป์ไทย อีกด้วย เนื่องจากระบายสีนี้มีความสำคัญ ดังนี้

1. มีท่ารำที่เป็นแม่ท่าเป็นจำนวนมาก
2. มีการแปรแถวหลายรูปแบบ
3. เป็นเสมือนมุลบทของการรำตีบท หรือใช้บทในการแสดงละครรำ
4. บทเพลงมีความไพเราะ มีลีลาต่าง ๆ กัน และมีความยาวมากพอ

จึงเหมาะแก่การนำมาใช้ฝึกหัดนาฏศิลป์

แต่ในปัจจุบัน ความสำคัญของระบายสีบทลดลง เนื่องจากได้มีการนำบท จับระบำ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดทอนจากบทพระราชนิพนธ์ ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มาใช้เป็นเพลงสำหรับฝึกหัดทักษะและ ความชำนาญให้กับนาฏศิลป์ไทย การนำระบายสีบทฉบับรัชกาลที่ 4 มาสอนกันอยู่ ในขณะนั้น ทำให้แม่ท่าหลายแม่ท่าและการแปรแถวหลายกระบวนเลื่องลือไป เป็น เหตุให้นักเรียนได้รับการฝึกทักษะ ฝึกรำตีบท ฝึกการฟังจังหวะและทำนองเพลง น้อยลง ส่งผลให้นักเรียนได้รับความรู้ ความชำนาญน้อยลงตามไปด้วย คุณภาพของ นาฏศิลป์ไทยในด้านอนุรักษ์และสืบทอดศิลปะจากโบราณจารย์จึงถดถอยลงอย่าง น่าวิตก

ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงมีจุดมุ่งหมายจะหาแนวทางในการรื้อฟื้นระบายสีบท ตามบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เพื่อนำมาใช้เป็น

ระบำแม่บทในการฝึกทักษะ ความชำนาญ ความอดทน ตลอดจนฝึกรำตีบท และใช้บทเพื่อเป็นพื้นฐานของการก้าวไปสู่การเรียนและการแสดงระบำและละครต่อไป

ในการรื้อฟื้นระบำสี่บทครั้งนี้ ผู้เขียนได้พยายามค้นหาวิธีการในการรื้อฟื้นขึ้นมา โดยศึกษาเชิงวิเคราะห์ถึงโครงสร้างและองค์ประกอบของระบำสี่บทฉบับปัจจุบัน และวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ของจังหวะ เนื้อร้อง ทำนองเพลงและท่ารำที่มีอยู่เดิม เพื่อให้ทราบว่าท่ารำของระบำสี่บทที่บรมครูในสมัยโบราณท่านคิดสร้างสรรค์ขึ้นมานั้น มีหลักเกณฑ์หรือวิธีการในการนำมาใช้ให้เข้ากับจังหวะและเนื้อร้องได้อย่างไร ซึ่งผลของการศึกษาและวิเคราะห์ในด้านโครงสร้างและองค์ประกอบนั้น ได้ทราบว่า

- ผู้แสดง ต้องรำเป็นคู่พระ-นางอย่างน้อย 4 คู่
- เพลงร้อง มี 4 เพลง คือ พระทอง เบ้าหลุด สระบุหรง และบะหลิม ตามลำดับ
- คนตรี จะใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้า เครื่องคู่ และเครื่องใหญ่ก็ได้
- ท่ารำ ใช้ท่ารำมาตรฐานนาฏศิลป์ไทย
- การแปรแถว นิยมใช้ 2 อย่าง คือ แถวตอน และวงกลม

ในส่วนของการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของจังหวะ เนื้อร้อง ทำนองเพลง และท่ารำนั้น ผลปรากฏว่า

- ในทำนองเพลง 1 เที้ยว ซึ่งมี 32-36 จังหวะจึงนั้น สามารถใช้ท่ารำได้ตั้งแต่ 1-4 ท่า และพบว่าส่วนมากจะใช้สองและสามท่า และมักใช้ท่ารำในลักษณะของการรำตีบทตามคำร้อง
- ทำนองเอื้อนที่แทรกอยู่ระหว่างคำร้องและเอื้อนท้ายวรรค มักใช้ท่าเชื่อม ซึ่งอาจเป็นท่าเดิมของเนื้อร้องคำหน้า หรือท่ารับอีกท่าหนึ่งต่างหากก็ได้ ส่วนท่าเชื่อมเฉพาะ คือ ท่าชักแบ้งผัดหน้าและท่าโบก ปรากฏใช้เฉพาะเอื้อนท้ายวรรคเท่านั้น

- มีการแปรแถวตามบทร้อง เช่นคำว่า "แล้วตีวง" จะแปรแถวเป็นวงกลม คำว่า "ตลบหลัง" จะแปรแถวตลบลงไปอยู่ด้านหลัง คำว่า "ประสานแทรก" จะแปรแถวให้เดินสวนกัน เป็นต้น นอกจากนั้นจะแปรแถวในช่วงทำนองเอื้อนบ้างแต่ไม่มากนัก รูปแถวที่มักใช้บ่อย คือ แถวตอน วงกลม และสลับพื้นปลา

จากผลของการศึกษา และวิเคราะห์ระบับัฒนภาพปัจจุบันได้นำมาเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งในการทำการรื้อฟื้นระบับัฒนภาพ ขั้นต่อมาจะเริ่มทำการรื้อฟื้น ซึ่งได้มีการพยายามรวบรวมความรู้จากประสบการณ์ที่ผู้เขียนได้เคยเรียน เคยสอนและเคยแสดงมา ประกอบกับการสังเกตจากการต่อทำรำในการฝึกซ้อมละครของบรรดาคณาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยหลายท่าน ตลอดจนจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและศิลปินแห่งชาติ ได้นำมาประมวลเข้าด้วยกันเป็นหลักเกณฑ์ในการเลือกทำรำและการแปรแถว เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการทำและการอธิบายส่วนต่างๆ ของการแต่งเติมทำรำที่ขาดหายไปจากบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ให้สมบูรณ์ พร้อมกับได้ศึกษาถึงวิธีการทางวิชาการด้านโบราณคดีที่มีหลักในการอนุรักษ์และซ่อมแซมโบราณวัตถุ เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการรื้อฟื้นระบับัฒนภาพในครั้งนี้ด้วย โดยได้แบ่งวิธีการรื้อฟื้นออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 คิดและเลือกทำรำ และการแปรแถว คิดและเลือกจากเกณฑ์ในการเลือกทำรำ 10 ข้อ และหลักเกณฑ์ในการแปรแถวที่ได้ตั้งขึ้น 6 ข้อ เพื่อใช้เป็นหลักในการทำ และการอธิบาย

ขั้นที่ 2 ทดลองทำ ในทางปฏิบัติได้นำท่าที่คิดและเลือกอย่างคร่าว ๆ มาลองรำ และเชื่อมท่าเหล่านั้นด้วยท่าเชื่อมทีละคำร้อง จนจบทั้ง 4 เพลง ซึ่งในช่วงนี้ก็ได้ทำการแก้ไขเปลี่ยนแปลงท่ารำ และกระบวนแถวจนเห็นว่าเหมาะสมกลมกลืนกับของเดิมเป็นอย่างดี ต่อจากนั้นจึงนำมาบันทึกท่ารำและแถว พร้อมกับแสดงวิธีทำและคำอธิบายในการเลือกใช้ท่ารำและแถว ตลอดจนการสร้างสัญลักษณ์

และรูปภาพพิกแสดงการแปรแถวขึ้น เพื่อให้สะดวกในการทำ การอธิบายและง่ายต่อการเข้าใจ

ขั้นที่ 3 ตรวจสอบ ได้เรียนเชิญอาจารย์ เฉลย ศุขะวณิช ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง ผู้เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ร่วม มาตรวจสอบท่ารำและการแปรแถวในส่วนที่แต่งเติมขึ้นใหม่นี้ เพื่อความถูกต้อง ซึ่งอาจารย์ก็ได้กรุณาติชมและแนะนำให้แก้ไข ท่ารำ 1 ท่า และการแปรแถว 1 ท่า นอกจากนั้นเหมาะสมลงตัว และใช้ได้ดีแล้ว

ขั้นที่ 4 แก้ไข หลังจากการตรวจสอบแล้ว ได้นำข้อบกพร่องมาแก้ไข ตามที่อาจารย์ที่ปรึกษาร่วมได้แนะนำให้จนเป็นที่เรียบร้อย

ขั้นที่ 5 สรุปผล ผลที่ได้จากการรื้อฟื้นระบำสี่บท ก็คือได้ระบำสี่บทที่ คาดว่าใกล้เคียงกับของโบราณกลับคืนมา โดยได้ทำการบันทึกท่ารำทั้งเพลงเป็นรูปภาพ รวมทั้งสิ้น 185 ท่า ประกอบคำอธิบายท่า นอกจากนั้นยังได้ทำการบันทึก กระบวนรำทั้งเพลงลงในเทปบันทึกภาพ จำนวน 5 ม้วน เพื่อไว้เป็นเอกสาร ค้นคว้าอ้างอิงและเป็นเอกสารประกอบการสอนเพื่อการสืบทอดต่อไป และที่สำคัญ ในด้านประโยชน์ที่ได้จากการรื้อฟื้นในครั้งนี้ ก็คือ นอกจากจะได้แม่ท่านนาฏยศิลป์ ไทย และกระบวนแถวหลายรูปแบบกลับคืนมาแล้ว ที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือ วิธีการที่ ได้นำมาใช้ในการรื้อฟื้นในครั้งนี้ นับว่าเป็นการได้ค้นพบวิธีการรื้อฟื้นระบำ อันจะสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางหนึ่ง หรือเป็นแนวคิดสำหรับการรื้อฟื้นระบำโบราณ ชุดอื่น ๆ ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ในการรื้อฟื้นระบำสี่บทตามบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในครั้งนี้ ซึ่งใช้เวลาในการทำงานเกือบ 2 ปี ได้พบอุปสรรคและปัญหาใหญ่ ๆ ซึ่งผู้เขียนคิดว่า น่าจะนำมาแจ้งให้ผู้วิจัยท่านอื่น ๆ ได้ทราบ ดังนี้

- ระบำสี่บทเป็นระบำที่มีอายุกว่า 200 ปี ดังนั้นข้อมูลจึงหายากทั้งในด้านเอกสาร และการสัมภาษณ์บุคคล
- ระบำสี่บทมีความยาวกว่า 2 ชั่วโมง การทำการฝึกซ้อมเพื่อการบันทึกภาพมีปัญหามาก เพราะเนื่องจากนิสิตไม่มีเวลาในการฝึกซ้อมอย่างต่อเนื่อง ทำให้การต่อรำมีลักษณะของการได้หน้า ลืมหลัง ซึ่งทำให้นิสิตจำท่ารำไม่แม่นยำ จึงเกิดการผิดพลาดบ่อยครั้งในเวลาทำการบันทึกภาพ ซึ่งทำให้เสียเวลามาก
- ระบำสี่บทใช้ผู้แสดงจำนวนมากถึง 8 คน ซึ่งมักจะมีปัญหาในด้านเวลาว่างไม่ตรงกัน บางคนติดธุระหรือบางคนป่วย ก็ไม่สามารถหาคนอื่นมารำแทนได้ เนื่องจากเป็นการต่อท่ารำเฉพาะกิจ ซึ่งผู้ที่ไม่ได้ต่อหรือไม่เคยฝึกซ้อมก็จะไม่สามารถรำได้
- งบประมาณ ควรมีเตรียมไว้มากพอสมควร เนื่องจากจะมีรายจ่ายมากมาย เช่น ค่าตอบแทนผู้แสดง ผู้ถ่ายรูปและถ่ายเทปบันทึกภาพ ผู้ช่วยแต่งตัวละคร ค่าเครื่องแต่งกายและแต่งหน้า ค่าอาหาร ค่ารถ ค่าเช่าสถานที่ถ่ายทำ ค่าฟิล์ม และค่าล้างรูป ค่าตลับเทป ค่าอัดสำเนาเทป ฯลฯ

ท้ายที่สุดนี้ ผู้เขียนทราบว่ายังมีระบำโบราณ อีกเป็นจำนวนมากที่บัดนี้ อาจสูญหายไปแล้ว หรือกำลังจะสูญหายในเร็ววัน เช่น ละครพระอิสวรร ละครมฆวาฬ ละครพระพิฆเนศวร์ ละครท้าวละม่อม หน้าพาทย์นางเดิน หน้าพาทย์สยาเดิน หน้าพาทย์สยาครวญ พระลอนิ่งเมือง ระบำแปดบท รำกริชครสาแบทลา รำฝรั่งคู่

และรำศุภลักษณ์อุ้มสม เป็นต้น ผู้เขียนจึงใคร่เสนอแนะให้นาฏยศิลป์ทั้งหลายรีบหัน
มาเอาใจใส่อย่างเร่งด่วนก่อนที่จะไม่มีผู้รู้จักแม้แต่ชื่อ โดยทำการศึกษาค้นคว้า
รื้อฟื้นและรวบรวมระบำโบราณที่เก่าแก่เหล่านี้เอาไว้เป็นมรดกอันยั่งยืนของ
นาฏยศิลป์ไทยสืบไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย